

Józefa Matejek*

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie

Rodzinna piecza zastępcza nad dzieckiem – formy pomocy i wsparcia w codziennym funkcjonowaniu oraz w sytuacjach trudnych – kryzysowych

KEYWORDS

family fostercare, support,
crisis situations

ABSTRACT

Józefa Matejek, *Rodzinna piecza zastępcza nad dzieckiem – formy pomocy i wsparcia w codziennym funkcjonowaniu oraz w sytuacjach trudnych – kryzysowych* [Family fostercare for a child – forms of assistance and support in every day functioning and difficult – crisis situations]. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja* nr 1(21) 2022, Poznań 2022, pp. 63–79, Adam Mickiewicz University Press. ISSN 2300-0422, ISSN (Online) 2719-2717. DOI 10.14746/kse.2022.21.5

Family foster care is a form of temporary care for children who, for various reasons, cannot grow up in a biological family. Foster families have a variety of tasks to fulfill, resulting not only from the current custody of the child, but also from the need for extensive compensation for the general developmental deficiencies of the child placed in it. The purpose of the article is to present the possibilities and forms of support directed to children residing in foster families who have experienced various difficult situations and crisis events in their biological families, as well as general assistance that can be obtained by foster families in which difficult-crisis situations arise concerning daily functioning.

* ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1499-9914>.

Wprowadzenie

Rodziny niejednokrotnie doświadczają wielu trudnych sytuacji, które mają istotny wpływ na wypełnianie przez nie codziennych zadań i funkcji. Możemy zaobserwować narastające konflikty, patologie powodujące niewłaściwą atmosferę wychowawczą, rozluźnienie więzi i relacji pomiędzy członkami rodziny, a także pojawiające się problemy społeczno-ekonomiczne. W wyniku postępującej dezorganizacji życia w rodzinie dziecko doświadcza negatywnych relacji z dorosłymi, czuje się osamotnione, a coraz bardziej dysfunkcyjny dom staje się źródłem napięć, frustracji i strachu. Podstawowe zadania opiekuńczo-wychowawcze i socjalizacyjne względem dziecka powinny być realizowane przez rodziców biologicznych. W sytuacjach trudnych, kryzysowych, gdy rodzina nie jest w stanie poradzić sobie z problemami lub nie może bądź nie chce zajmować się dzieckiem, zachodzi konieczność udzielenia pomocy, wsparcia lub interwencji, a opiekę zastępczą nad dzieckiem podejmują wówczas powołane do tego instytucje. W takim przypadku umieszczenie dziecka w środowisku pieczy zastępczej wydaje się być jedynym dobrym rozwiązaniem, ponieważ „dziecko pozbawione czasowo lub na stałe swego środowiska rodzinnego lub gdy, ze względu na swoje dobro nie może pozostawać w tym środowisku, będzie miało prawo do specjalnej ochrony i pomocy ze strony państwa” (Konwencja, art. 20 ust. 1). Na przestrzeni lat organizacja opieki zastępczej nad dziećmi przechodziła wiele przeobrażeń, co było uwarunkowane zarówno zmieniającą się polityką społeczną państwa, jak również warunkami społeczno-ekonomicznymi. Zmianie ulegały także przepisy prawne, na mocy których kierowano dzieci do zastępczego środowiska wychowawczego¹. Obecnie kierunek działania w tym zakresie wyznacza Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (2022). Zgodnie z ustawą w przypadku braku możliwości zapewnienia dziecku opieki i wychowania przez rodziców dziecko może zostać objęte wsparciem przez system pieczy zastępczej, który tworzy „zespół osób, instytucji i działań mających na celu zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom w przypadku niemożności sprawowania opieki i wychowania przez rodziców” (Ustawa, 2022, art. 2 pkt 2). Celem opracowania jest przedstawienie form wsparcia kierowanego do rodzinnej pieczy zastępczej oraz do dzieci przebywających w tych środowiskach. W artykule scharakteryzowane zostaną rodzaje wsparcia,

¹ O historii opieki nad dzieckiem oraz rozwoju podstaw prawnych w tym zakresie zob. m.in.: Andrzejewski, 2012; Badora, 1998; Kępski, 1991; Kolankiewicz, 1998, 2002; Walancik-Ryba, 2019; Węgiński, 2006.

jakim zgodnie z obowiązującymi założeniami prawnymi mogą być objęte rodzinne formy pieczy zastępczej w codziennym funkcjonowaniu oraz w sytuacjach trudnych, kryzysowych.

Rodzinna piecza zastępcza w opiece nad dzieckiem

Rodzinna piecza zastępcza sprawowana jest w formie rodzin zastępczych oraz rodzinnych domów dziecka. Rodziny zastępcze dzielą się na spokrewnione z dzieckiem, niezawodowe oraz zawodowe, w tym zawodowe pełniące funkcje pogotowia rodzinnego i zawodowe specjalistyczne (Ustawa, 2022, art. 39 pkt 1). „Rodzina zastępcza to rodzina wychowująca dzieci, których rodzice nie żyją, bądź nie są w stanie ich wychować” (Węgiński, 2006, s. 75), sprawująca tymczasową opiekę nad dzieckiem i wypełniająca podstawowe funkcje rodziny naturalnej. Rodzinę zastępczą spokrewnioną tworzą tylko wstępni lub rodzeństwo dziecka, natomiast w przypadku dalszego pokrewieństwa osoby sprawujące pieczę nad dzieckiem są traktowane jako rodzina niezawodowa. Rodzinę zastępczą zawodową mogą stanowić małżonkowie lub osoby samotne niebędący wstępnymi lub rodzeństwem dziecka. Rodzina zastępcza zawodowa pełniąc funkcje pogotowia rodzinnego jest formą opieki, w której umieszcza się nie więcej niż troje dzieci na pobyt okresowy do czasu unormowania sytuacji życiowej dziecka, nie dłużej jednak niż na cztery miesiące. W sytuacjach szczególnie uzasadnionych pobyt dziecka może być przedłużony do ośmiu miesięcy lub do zakończenia postępowania sądowego dotyczącego ustalenia sytuacji dziecka w zakresie: powrotu do rodziny biologicznej, przysposobienia, umieszczenia w rodzinnej pieczy zastępczej. Do rodziny zastępczej zawodowej specjalistycznej kieruje się „dzieci legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, dzieci na podstawie ustawy z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich, małoletnie matki z dziećmi” (Ustawa, 2022, art. 59 pkt 1). Rodzinną formę pieczy zastępczej nad dzieckiem sprawuje również rodzinny dom dziecka. W rodzinnym domu dziecka w tym samym czasie może przebywać łącznie nie więcej niż ośmioro dzieci oraz osób, które osiągnęły pełnoletność, przebywając w pieczy zastępczej, o których mowa w art. 37 ust. 2 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

Zadania, jakie spełnia rodzina zastępcza, dotyczą całokształtu czynności opiekuńczo-wychowawczych i socjalizacyjnych, a także wyrównywania braków rozwojowych i szkolnych dziecka, zaspokajania potrzeb emocjonalnych, bytowych, społecznych, zdrowotnych oraz rozwoju zainteresowań i uzdolnień (Ustawa, 2022, art. 40 pkt 1) – wszystko to odpowiednio dostosowując do stanu zdrowia i możli-

wości dziecka. Rodzinną pieczę zastępczą w 2020 roku pełniło 36 838 podmiotów, w tym było: 23 290 rodzin zastępczych spokrewnionych, 10 689 rodzin zastępczych niespokrewnionych, 2157 rodzin zastępczych zawodowych i 702 rodzinne domy dziecka. Najwięcej podmiotów funkcjonowało na terenie województwa śląskiego – 5042, mazowieckiego – 4101 i dolnośląskiego – 3932, natomiast najmniej w województwie opolskim – 989 i podlaskim – 916 (Informacja Rady Ministrów, 2021, s. 13). Szczegółowe dane w zakresie liczby poszczególnych form rodzinnej pieczy zastępczej w latach 2012–2020 zawiera tabela 1.

Tabela 1. Liczba podmiotów rodzinnych form pieczy zastępczej w latach 2012–2020²

Rodzaj pieczy zastępczej	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ogółem	40 069	40 260	39 201	38 847	38 459	37 877	37 252	36 832	36 838
Rodziny zastępcze spokrewnione	25 836	25 842	25 071	24 785	24 459	23 995	23 544	23 221	23 290
Rodziny zastępcze niezawodowe	12 162	12 182	11 711	11 549	11 395	11 228	10 969	10 776	10 689
Rodziny zastępcze zawodowe	1 843	1 906	2 024	2 025	2 071	2 086	2 126	2 167	2 157
Rodzinne domy dziecka	228	330	395	488	534	568	613	668	702

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: Informacja Rady Ministrów, 2021 (stan na dzień 31 grudnia danego roku).

Rodzinną pieczę zastępczą jest formą opieki tymczasowej sprawowanej do momentu unormowania się sytuacji życiowej dziecka. Jamrożek i Matyjas określają rodzinę zastępczą jako małą grupę społeczną, przy czym rodzina ta stanowi środowisko wychowawcze utworzone przez osoby niebędące naturalnymi rodzicami dziecka (Jamrożek & Matyjas, 2006, s. 386–389). Między tymi osobami nie powstają takie skutki prawne jak przy adopcji, pomiędzy dzieckiem a rodzicami zastępczymi nie powstają także uprawnienia do dziedziczenia z mocy ustawy, jak również dziecko nie przyjmuje nazwiska rodziców zastępczych. Umieszczenie dziecka w rodzinnej pieczy zastępczej następuje na podstawie orzeczenia sądu (art. 35.1 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej) oraz po uzyskaniu zgody rodziców zastępczych (art. 36 wymienionej ustawy) albo prowadzącego rodzinny dom dziecka, po uprzednim wdrożeniu wszystkich innych form pomocy rodzicom. Wyjątek stanowi sytuacja, kiedy dobro dziecka przemawia za niezwłocznym zapewnieniem mu

² Dane w tabelach 1–3 obejmują okres od wprowadzenia w życie Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, czyli od 1 stycznia 2012 roku.

pieczy zastępczej: „jeśli zachodzi prawdopodobieństwo, iż dziecko doznawało przemocy w środowisku rodzinnym” (Kowalski & Dubis, 2015, s. 6). W przypadku pilnej konieczności zapewnienia dziecku opieki zastępczej umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej jest możliwe na wniosek lub za zgodą rodziców dziecka, na podstawie umowy cywilnoprawnej zawartej między rodziną zastępczą a starostą właściwym ze względu na miejsce zamieszkania tej rodziny. Czas pobytu dziecka w zastępczym środowisku powinien trwać do momentu ustania przyczyny umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej, w sytuacji gdy nie stwierdza się ustania przyczyny, dziecko pozostaje w rodzinnej pieczy zastępczej do osiągnięcia pełnoletności lub – jeżeli się uczy – do 25 roku życia. Na temat funkcjonowania form rodzinnej pieczy zastępczej piszą m.in.: Danecka i in., 2018; Danecka i in., 2021; Domaradzki & Krzyszkowski, 2016; Gajewska, 2021; Joachimowska, 2008; Kusio, 1998; Matejek, 2020; Regulska, 2018; Ruskowska, 2013b; Winogrodzka, 2007.

Z analizy zestawień zamieszczonych w Informacji Rady Ministrów o realizacji ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej wynika, że najwięcej dzieci przebywa w rodzinach zastępczych spokrewnionych, następnie w niezawodowych i zawodowych. W 2020 roku w rodzinnych formach pieczy zastępczej przebywało łącznie 55 772 dzieci, w tym: w rodzinach zastępczych spokrewnionych – 29 877 dzieci, w rodzinach zastępczych niezawodowych – 14 232, w zawodowych – 6874 i w rodzinnych domach dziecka – 4789 dzieci (Informacja Rady Ministrów, 2021, s. 14). W tym samym roku nastąpił wzrost liczby umieszczonych dzieci w rodzinach zastępczych zawodowych oraz w rodzinnych domach dziecka, natomiast w pozostałych formach liczba utrzymywała się na podobnym poziomie w stosunku do roku poprzedniego. Tabela 2 zawiera szczegółowe zestawienie liczby dzieci przebywających w każdej z form rodzinnej pieczy zastępczej w okresie od 2012 do 2020 roku.

Tabela 2. Liczba dzieci w rodzinnych formach pieczy zastępczej w latach 2012–2020

Rodzaj pieczy zastępczej	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ogółem	58 082	58 570	57 651	56 986	56 544	55 721	55 288	55 458	55 772
Rodziny zastępcze spokrewnione	33 769	33 306	32 405	31 951	31 647	30 816	30 185	29 868	29 877
Rodziny zastępcze niezawodowe	16 383	16 431	15 890	15 486	15 268	14 838	14 528	14 287	14 232
Rodziny zastępcze zawodowe	6 454	6 727	6 773	6 371	6 270	6 355	6 572	6 817	6 874
Rodzinne domy dziecka	1 476	2 106	2 583	3 178	3 359	3 712	4 003	4 486	4 789

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: Informacja Rady Ministrów, 2021 (stan na dzień 31 grudnia danego roku).

Wychowanie dziecka w rodzinnej pieczy zastępczej uważane jest, po adopcji, za najlepszą formę opieki. Biorąc jednocześnie pod uwagę wyniki prowadzonych analiz i badań tego środowiska, należy podkreślić pozytywne oddziaływanie opiekuńczo-wychowawcze, jakie ma miejsce w przypadku rodzin zastępczych³. Rodzinna piecza zastępcza ma do spełnienia wiele różnorodnych zadań, wynikających nie tylko z pieczy bieżącej nad dzieckiem, ale także z potrzeby szerokiej kompensacji braków ogólnorozwojowych umieszczonego w niej dziecka. Odgrywa także ogromną rolę w zakresie realizacji ustalonego planu pomocy dziecku, jak również podejmowania oddziaływań wspierających względem dzieci, które doświadczyły różnych trudnych sytuacji i zdarzeń kryzysowych w swoich rodzinach biologicznych.

Trudności występujące w rodzinnej pieczy zastępczej

Problemy, jakich doświadczają rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka w zakresie codziennego funkcjonowania, najczęściej mają bezpośrednie powiązanie z przyczynami, z powodu których dzieci zostały umieszczone w środowisku zastępczym. W wielu opracowaniach, raportach oraz badaniach wśród przyczyn wymienia się przede wszystkim: wielopropblemowość rodzin naturalnych, rodziny o niepełnej strukturze, niestabilizowanym trybie życia, niedostatkach materialnych, a także bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i niezaradność życiową⁴. W raporcie NIK czytamy: „główne przyczyny umieszczania dzieci w pieczy zastępczej wynikają z dysfunkcyjności rodziny biologicznej – uzależnienie rodziców (41,7%), bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych (28,1%), przemoc w rodzinie (3,8%). Dla porównania sieroctwo jest powodem umieszczenia w pieczy dla 4% dzieci, półsieroctwo – dla 7,3%, a pobyt za granicą w celach zarobkowych co najmniej jednego z rodziców, czyli tzw. eurosieroctwo – dla 2,2% dzieci” (Raport NIK, 2020, s. 6). Z reguły trudno jest wskazać jednoznacznie przyczynę dominującą, ponieważ na ogół jest to splot niekorzystnych uwarunkowań, współistnienie wielu problemów – strukturalnych i funkcjonalnych tych rodzin, oraz sytuacji kryzysowych, które im towarzyszą.

³ Zob. m.in.: Gajewska, 2021; Jamrożek, 2005; Joachimowska, 2008; Kawula, 1992; Krajewska, 2018; Kusio, 1998; Łuczak, 1994; Łuczyński, 2008; Różańska & Tynelski, 1981; Ruskowska, 2013a, 2013b; Stelmaszuk, 2000; Winogrodzka, 2007.

⁴ Szerzej na temat przyczyn umieszczania dzieci w pieczy zastępczej zob. w: Raport NIK, 2011; Szymańczak, 2016.

Dziecko, wkraczając w nowe środowisko wychowawcze, przynosi ze sobą cały bagaż emocjonalnych doświadczeń i traum, które niejednokrotnie mocno utrudniają codzienne funkcjonowanie w rodzinnej pieczy zastępczej. Do pieczy zastępczej trafiają także dzieci odebrane w trybie interwencyjnym, doprowadzone przez policję, Straż Graniczną, zagubione i porzucone – którym towarzyszy ogromny strach, lęk, niepewność i obawa dotycząca przyszłości. Ponadto dzieci, „trafiając do pieczy zastępczej mają za sobą często wiele trudnych doświadczeń, takich jak: krzywdzenie, przemoc czy wykorzystanie” (Luberadzka-Gruca i in., 2013, s. 15), które stanowią także ważne obszary do wsparcia, kompensacji i łagodzenia traumatycznych wspomnień. Zgodnie z cytowaną ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej dzieci w sytuacji kryzysowej, którym trzeba w sposób interwencyjny zapewnić opiekę, powinny trafiać do pogotowia opiekuńczego (placówki instytucjonalnej), natomiast dzieci poniżej 10 roku życia znajdują miejsce w pieczy rodzinnej, np. w rodzinie zastępczej o charakterze pogotowia rodzinnego. Kolankiewicz pisze: „dzieci, odebrane ze swych rodzin mają za sobą doświadczenia nacechowane traumą wywołaną zaniedbaniem i krzywdą. Więzy rodzinne, nawet jeśli istnieją, to często nie dają dzieciom poczucia bezpieczeństwa i stałości, są zdezorganizowane” (Kolankiewicz, 2020, s. 92). Rodzice zastępczy, którzy przyjmują pod opiekę dzieci, są świadomi, że przez jakiś czas będą prezentowały wachlarz nabytych wcześniej w domu umiejętności i zachowań. Dziecko wychowywane w domu rodzinnym w strachu, traumie czy przemocy bez profesjonalnego wsparcia nie poradzi sobie z emocjami, dlatego „zrozumienie przez rodziców zastępczych trudności, z jakimi borykają się dzieci oraz praca dla dzieci i ich wsparcie stanowi profilaktykę zagrożenia przestępczością” (Jadczak-Szumilo, 2018, s. 10). Warto również pamiętać, że nie da się od razu skorygować i zmienić wszystkiego na lepsze, a sytuacje traumatyczne – kryzysowe, których doświadczyło dziecko, będą mu przez pewien czas towarzyszyć i jest to uzależnione od wielu indywidualnych czynników, m.in.: wieku dziecka, w jakim zostaje umieszczone w nowym środowisku; okoliczności, jakie wpłynęły na zmianę miejsca zamieszkania; doświadczonych przez niego traum psychicznych i fizycznych; stanu emocjonalnego; a także częstotliwości i jakości kontaktów utrzymywanych z rodziną biologiczną.

Obok trudności natury psychologicznej ważne miejsce w środowisku pieczy zastępczej zajmują problemy natury wychowawczej, do której możemy zaliczyć między innymi: agresję, brak umiejętności społecznych, fobie, kłamstwa, uzależnienia, podatność na złe wpływy, nieposłuszeństwo, kradzieże, ucieczki i inne⁵.

⁵ Zob. *Trudności wychowawcze występujące często w rodzinach zastępczych*. (2011, 20 sierpnia). PCPR w Kolnie. <http://pcprkolno.pl/public/archiwum/pcprkolno.nazwa.pl/typowe-problemy/27-trudnoci-wychowawcze-wystupiace-czesto-w-rodzinach-zastpczych.html>

Wychowawczo-opiekuńczy aspekt funkcjonowania rodziny zastępczej podejmowany był przez badaczy tego środowiska wielokrotnie, m.in. przez: Gajewską, 2021; Kusio, 1998; Łuczyńskiego, 2008; Matejek i Banacha, 2013; Pawłowską, 1987; Różańską i Tynelskiego, 1981; Ruszkowską, 2013b; Winogrodzką, 2007. Wspieranie dziecka w tym obszarze jest trudnym i długotrwałym procesem wymagającym wiele uwagi, troski, zaangażowania w eliminację posiadanych przez dziecko złych przyzwyczajzeń i nawyków oraz zrozumienia ze strony rodziców zastępczych. Dziecko w środowisku rodzinnej pieczy zastępczej może przejawiać także trudności w kwestiach: adaptacyjnych, niedostosowania społecznego, zdrowotnych oraz edukacyjnych. Trudności w uczeniu się są spowodowane głównie przez brak zainteresowania rodziców biologicznych edukacją dziecka, a także niedostosowaniem do roli ucznia, brakiem odpowiednich warunków edukacyjnych, czego konsekwencją są niejednokrotnie słabe osiągnięcia szkolne wychowanków przebywających w pieczy zastępczej. Dzieci te są w znacznym stopniu obciążone traumatycznymi przeżyciami czy zaniedbaniami, brakiem troski o bezpieczeństwo dziecka oraz ochrony jego zdrowia, mają znacznie uboższy zasób słownictwa i mniejszą ogólną wiedzę o świecie czy też nawet brak podstawowych wiadomości. Taka sytuacja może powodować u nich poczucie niższości i brak wiary we własne możliwości, jak podkreśla Cudak – dzieci trafiające do różnych form pieczy zastępczej „mogą mieć pewne problemy z adaptacją do nowych sytuacji, zasad wychowawczych, opiekuńczych, norm kulturowych” (Cudak, 2016, s. 98). Wymienione przyczyny i obszary trudności mają istotny wpływ na zachowanie dziecka w nowym środowisku, są też wyzwaniem dla pozostałych domowników – zarówno dorosłych, jak i dzieci – związanym z ułożeniem relacji, tworzeniem więzi oraz wzajemnym poznaniem i zrozumieniem siebie. Rodzinna piecza zastępcza jest środowiskiem wychowawczym, gdzie opiekunowie podejmują także zadania reedukacyjne i kompensacyjne. Dziecko, które funkcjonowało na co dzień w rodzinie biologicznej w atmosferze ciągłego lęku i napięcia, po umieszczeniu w rodzinnej pieczy zastępczej szuka przede wszystkim akceptacji i bezpieczeństwa. Dlatego konieczne stają się wówczas zadania wspierające, pomocowe, kierowane zarówno do dzieci umieszczonych w pieczy, jak i do rodzin, które podejmują opiekę nad dzieckiem.

Formy wsparcia dziecka i rodzinnej pieczy zastępczej

Ustawodawca dzieli kompetencje wspierania rodziny i pieczy zastępczej pomiędzy poszczególne samorządy gminy i powiatu – do zadań powiatu należy organizacja pieczy zastępczej. Organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej jest wyznaczony

na przez starostę jednostka organizacyjna powiatu lub podmiot, któremu powiat zlecił realizację tego zadania. Rodzinne formy opieki zastępczej zgodnie z art. 76 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej są objęte wsparciem ze strony organizatorów rodzinnej pieczy zastępczej. Działania wspierające skupiają się między na: wielozakresowej pracy koordynatorów pieczy zastępczej, dokonywaniu okresowej oceny sytuacji dzieci przebywających w rodzinnej pieczy zastępczej, zapewnianiu pomocy i wsparcia osobom sprawującym rodzinną pieczę zastępczą, w szczególności w ramach grup wsparcia oraz rodzin pomocowych; organizowaniu dla rodzin zastępczych oraz prowadzących rodzinne domy dziecka pomocy wolontariuszy; prowadzeniu poradnictwa i terapii dla osób sprawujących rodzinną pieczę zastępczą i ich dzieci oraz dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej; pomocy finansowej oraz wsparciu psychologów, pedagogów pracowników socjalnych i w razie konieczności innych specjalistów.

Organizator rodzinnej pieczy zastępczej zatrudnia koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, których zadaniem jest udzielanie pomocy i wsparcia rodzinom zastępczym i rodzinnym domom dziecka oraz dzieciom, które przebywają pod ich opieką. Zadania koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej w głównej mierze zależą od prawidłowego zdiagnozowania potrzeb i problemów rodziny zastępczej oraz rodzinnego domu dziecka, a także nawiązania z nią właściwego kontaktu. Wsparcie dziecka i rodziny przez koordynatora obejmuje pomoc w wypełnianiu funkcji rodziny zastępczej, monitorowaniu sytuacji zdrowotnej dzieci i w razie potrzeby pomocy w umówieniu wizyty do specjalistów, to także monitorowanie sytuacji szkolnej dzieci w przypadku stwierdzonych problemów w nauce. Dla każdego dziecka koordynator wraz z rodziną zastępczą opracowuje plan pomocy dziecku, w którym zostają zawarte cele i zadania do realizacji na czas pobytu dziecka w rodzinnej pieczy zastępczej. Różnorodne formy wsparcia koordynatorów obejmują również uczestnictwo w tworzeniu i realizacji indywidualnych programów usamodzielnienia dorosłych wychowanków oraz modyfikacji przygotowanych już programów – koordynatorzy mogą pełnić rolę opiekuna usamodzielnienia. Koordynatorów dotyczą także działania w zakresie prowadzenia rozmów wspierająco-motywuujących dotyczących przyszłości wychowanków z rodzinnej pieczy zastępczej. Z danych w tabeli 3 wynika, że liczba zatrudnionych koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej na koniec 2020 roku wynosiła 1766, pod których opieką znalazło się 27 419 rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka, tj. ponad 74% ogółu podmiotów rodzinnej pieczy zastępczej (Informacja Rady Ministrów, 2021, s. 13).

Rodziny zastępcze w ramach działań wspierających mogą uczestniczyć w grupach wsparcia, które „stanowią ważny element pomocy psychologicznej. Zrzeszają

osoby skupione wokół wspólnego problemu lub kilku problemów powiązanych ze sobą. Dzięki tym grupom można uzyskać wsparcie wszelkiego rodzaju: emocjonalne, informacyjne, instrumentalne, rzeczowe, duchowe” (Sęk & Cieślak, 2011, s. 19). Grupa wsparcia jest grupą samopomocową, której ideą jest wzajemna pomoc, korzystanie z siły i wsparcia grupy. Uczestnicy grupy sami dla siebie stanowią źródło wsparcia emocjonalnego, informacyjnego i instrumentalnego, źródło inspiracji i motywacji do działania. Grupę tworzą osoby pełniące podobną rolę i przeżywające podobne trudności. Udział w grupie wsparcia jest dobrowolny, zgodny z wewnętrzną gotowością poszczególnych osób i rodzin, a zakres treści spotkania jest ustalany i dostosowywany do potrzeb uczestników. W grupach uczestniczą osoby znajdujące się w różnych momentach funkcjonowania rodzinnej pieczy zastępczej, rodziny z różnymi doświadczeniami, problemami i troskami, przez co możliwe jest uzyskiwanie oraz dawanie wsparcia w konkretnych przypadkach. Praktycznie dotyczy to dzielenia się doświadczeniami, przeżywanymi emocjami, sposobami rozwiązywania problemów. Uczestnictwo w grupie wsparcia daje uczestnikom siłę i nadzieję na rozwiązanie problemu, ponieważ „na życie rodzin zastępczych ma wpływ wiele czynników zewnętrznych oraz wewnątrzrodziny, z którymi w wielu przypadkach muszą radzić sobie same. Dlatego tak ważne jest, aby mogły liczyć na udział w grupach wsparcia oraz ich skuteczną pomoc” (Wojtyczka & Wilczek, 2020, s. 28).

Tabela 3. Liczba koordynatorów i rodzin pod ich opieką w latach 2012–2020

Rok	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Liczba koordynatorów	820	954	1 092	1 597	1 643	1 725	1 741	1 757	1 766
Liczba rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka pod opieką koordynatorów	20 441	26 205	27 652	27 175	27 150	27 391	27 234	27 462	27 419

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: Informacja Rady Ministrów, 2021 (stan na dzień 31 grudnia danego roku).

Jedną z form wsparcia rodzinnej pieczy zastępczej są rodziny pomocowe – art. 73–75 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, zgodnie z którą zarówno rodziny zastępcze, jak i rodzinne domy dziecka, na ich wniosek, są wspierane przez rodziny pomocowe. Pełnienie takiej funkcji może być powierzone: rodzinie zastępczej niezawodowej, zawodowej lub prowadzącemu rodzinny dom dziecka; małżonkom lub osobie niepozostającej w związku małżeńskim,

przeszkolonym do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, prowadzenia rodzinnego domu dziecka lub rodziny przysposabiającej. W sytuacji czasowego niesprawowania przez rodzinę zastępczą lub prowadzącego rodzinny dom dziecka opieki nad dzieckiem, np. w związku z udziałem w szkoleniu, pobytem w szpitalu, wypoczynkiem bądź innymi nieprzewidzianymi trudnościami czy też zdarzeniami losowymi, piecza zastępcza nad dzieckiem może zostać powierzona rodzinie pomocowej, która „zastępuje rodzinę zastępczą, co nie oznacza, że tym samym jej nie pomaga, jednak czyni to, gdy rodzina zastępcza chwilowo chce bądź musi zrezygnować ze swojej aktywności wobec dziecka lub dzieci” (Krajewska, 2017, s. 129). Czas pobytu dziecka w rodzinie pomocowej nie może przekroczyć dwóch miesięcy. Należy podkreślić, iż rodzina ta nie stanowi docelowej formy pieczy zastępczej nad dzieckiem, lecz jest instytucją mającą zapewnić ciągłość prawidłowej realizacji pieczy zastępczej. Umieszczenie dziecka w rodzinie pomocowej następuje na podstawie umowy między starostą lub upoważnionym przez niego kierownikiem powiatowego centrum pomocy rodzinie a rodziną pomocową, co reguluje art. 75 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. O zawartej umowie starosta lub upoważniony przez niego kierownik powiatowego centrum pomocy rodzinie zawiadamia niezwłocznie sąd. Rodzinie pomocowej przysługują świadczenia na zasadach art. 85 ust. 6–8 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, jakie otrzymuje na dziecko rodzina zastępcza bądź prowadzący rodzinny dom dziecka, w wysokości proporcjonalnej do długości pobytu małoletniego w danej rodzinie pomocowej. Jak podkreśla Ruszkowska: „dobrze by było, aby ta forma wsparcia pieczy rodzinnej funkcjonowała na szerszą skalę, szczególnie tam, gdzie jest wola do skorzystania z urlopu, wypoczynku, a brakuje osób chętnych do tego, by zapewnić opiekunom zastępstwo” (Ruszkowska, 2019, s. 21).

Organizator pieczy zastępczej zobowiązany jest umożliwić rodzinie zastępczej uzyskanie porady w poradni psychologiczno-pedagogicznej lub w innej poradni specjalistycznej, a także terapii. Rodziny zastępcze mogą również liczyć na wsparcie specjalistów (pedagogów, psychologów i terapeutów), którzy najlepiej znają potrzeby i problemy rodzin oraz przebywających u nich dzieci. Diagnoza przeprowadzona w poradni psychologiczno-pedagogicznej ma na celu wyjaśnienie mechanizmów decydujących o rozwoju, zachowaniu i funkcjonowaniu szkolnym i społecznym dziecka, relacjach rodzinnych i rówieśniczych. Prowadzone konsultacje i badania psychologiczno-pedagogiczne oceniają posiadane przez dziecko umiejętności czytania, pisania, analizy oraz syntezy wzrokowo-słuchowej i mogą stanowić podstawę do podjęcia zajęć wyrównawczych oraz reedukacyjnych dostosowanych do indywidualnego rozwoju dziecka. Spotkania z psychologiem, terapeutą mają na celu po-

moc dzieciom z opanowaniem emocji w zakresie zaburzeń nerwicowych – lękowych i depresyjnych, zaburzeń związanych ze stresem i adaptacją, zaburzeń odżywiania i innych. To także pomoc dzieciom w zakresie trudności doświadczanych w relacji z samym sobą, negowanie własnej wartości oraz brak akceptacji i szacunku dla siebie oraz rozpoznawania własnych uczuć i potrzeb. Z zestawień zamieszczonych w Informacji Rady Ministrów o realizacji Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej wynika, że w 2020 roku w powiatach udzielono rodzinom zastępczym i osobom prowadzącym rodzinne domy dziecka 127 010 porad w ramach poradnictwa specjalistycznego (Informacja Rady Ministrów, 2021, s. 18).

W ramach działań wspierających rodzinie zastępczej oraz prowadzącemu rodzinny dom dziecka na każde umieszczone dziecko przysługuje wsparcie finansowe – są to świadczenia na pokrycie kosztów jego utrzymania – szczegółowo te kwestie reguluje ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. 2022 poz. 447 z późn. zm.). Wysokość świadczenia na pokrycie kosztów utrzymania dziecka w pieczy zastępczej jest zróżnicowana ze względu na rodzaj rodzinnej pieczy zastępczej. Podstawowym świadczeniem, jakie przysługuje rodzinnej pieczy zastępczej, jest świadczenie miesięczne na pokrycie kosztów utrzymania dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej czy rodzinnym domu dziecka (Ustawa, 2022, art. 80). Zgodnie z art. 86 ust. 2 i 3 ww. ustawy świadczenia i dodatki są waloryzowane i ogłaszane w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski”, w drodze obwieszczenia, przez ministra właściwego do spraw rodziny, w terminie do końca marca roku kalendarzowego, w którym jest przeprowadzana waloryzacja. Od dnia 1 czerwca 2022 roku wysokość kwoty świadczeń i dodatków przyznawana jest rodzinnej pieczy zastępczej zgodnie z Obwieszczeniem Ministra Rodziny i Polityki Społecznej z dnia 28 lutego 2022 r. (M.P. 2022 poz. 292) w sprawie wysokości kwot świadczeń przysługujących rodzinie zastępczej i prowadzącemu rodzinny dom dziecka oraz wysokości pomocy dla osoby usamodzielnianej. W 2020 roku świadczenia na pokrycie kosztów utrzymania dzieci umieszczonych w rodzinnej pieczy zastępczej wyniosły ogółem 583 707 tys. zł. W sytuacji gdy dziecko legitymuje się orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności rodzinie zastępczej oraz prowadzącemu rodzinny dom dziecka przysługuje dodatek nie niższy niż kwota 200 zł miesięcznie (od 1 czerwca 2022 roku – 239 zł) na pokrycie zwiększonych kosztów utrzymania dziecka; podobnie rodzinie zastępczej zawodowej, w której dziecko umieszczone zostało na podstawie Ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, również przysługuje dodatek na pokrycie zwiększonych kosztów utrzymania tego dziecka. Zgodnie z informacją

o realizacji ustawy o wspieraniu rodziny w 2020 roku dodatki na dzieci legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności, przebywające w rodzinnej pieczy zastępczej w 2020 roku, wyniosły 15 790 tys. zł (Informacja Rady Ministrów, 2021, s. 19), natomiast kwota dodatków na dzieci umieszczone w pieczy zastępczej na podstawie Ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 2018 poz. 969) wyniosła 5000 zł. W sumie wydatki na świadczenia dla dzieci umieszczonych w rodzinnej pieczy zastępczej w 2020 roku wyniosły 599 503 tys. zł (Informacja Rady Ministrów, 2021, s. 19).

Zgodnie z przepisami o pomocy państwa w wychowaniu dzieci rodzinie zastępczej oraz prowadzącemu rodzinny dom dziecka do świadczenia na pokrycie kosztów utrzymania dziecka, na każde dziecko w wieku do ukończenia 18 roku życia, przysługuje także dodatek wychowawczy w wysokości 500 zł miesięcznie. Dzieciom z rodzinnej pieczy zastępczej przysługuje także świadczenie w ramach programu rządowego „Dobry Start”, które przeznaczone jest dla uczniów do 20 roku życia, a dla uczniów z orzeczeniem o niepełnosprawności do 24 roku życia. Wskazane świadczenia przyznawane są na wniosek rodziny zastępczej lub osoby prowadzącej rodzinny dom dziecka, który składają we właściwym powiatowym centrum pomocy rodzinie. Świadczenia przyznawane są od dnia faktycznego umieszczenia dziecka w środowisku pieczy zastępczej. Ponadto zgodnie z art. 83.1 ustawy o wspieraniu rodziny – rodzinie zastępczej oraz prowadzącemu rodzinny dom dziecka starosta może przyznać: dofinansowanie do wypoczynku poza miejscem zamieszkania dziecka oraz świadczenie na pokrycie niezbędnych kosztów związanych z potrzebami przyjmowanego dziecka – jednorazowo, oraz kosztów związanych z wystąpieniem zdarzeń losowych lub innych zdarzeń mających wpływ na jakość sprawowanej opieki – jednorazowo lub okresowo. Pozostałe rodzaje środków finansowych, z jakich mogą skorzystać rodziny zastępcze oraz rodzinne domy dziecka, zostały określone w art. 83.2 oraz art. 84 ustawy o wspieraniu rodziny.

Ważną formą wsparcia kierowaną do rodzinnych form pieczy zastępczej jest wolontariat dla dzieci pozostających pod ich opieką. Dzięki pomocy wolontariuszy rodzice mogą mieć w ciągu dnia chwilę odpoczynku, załatwić sprawy urzędowe lub iść na wizytę do lekarza. Wolontariat realizowany jest głównie w formie opieki nad dziećmi, organizacji czasu wolnego, zajęć rozwojowych oraz pomocy dzieciom w nauce szkolnej. „Działania o charakterze edukacyjnym wspierające rodziny zastępcze prowadzone są również w formie organizowanych dla nich warsztatów, spotkań oraz szkoleń poruszających szeroko rozumianą problematykę funkcjonowania dziecka oraz rodziny zastępczej” (Matejek, 2020, s. 138). Wolontariat prowadzony w pieczy zastępczej obejmuje także organizowanie projektów

socjalnych i konkursów dla dzieci i rodzin, doskonalenie umiejętności wychowawczych związanych z radzeniem sobie z emocjami dzieci oraz pokonywaniem ich leków, przełamywaniem barier i łagodzeniem sytuacji napięcia i stresu.

Podsumowanie

Umieszczenie dziecka w środowisku rodzinnej pieczy zastępczej stanowi ochronę przed zagrożeniami, jakie mogą występować w rodzinie naturalnej, jest też szansą na odzyskanie spokoju i harmonijny rozwój w prawidłowym środowisku wychowawczym. „Stabilne relacje z opiekunami, pracownikami socjalnymi i rówieśnikami uważane są za warunek wstępny dobrostanu dzieci znajdujących się pod opieką, w tym w odniesieniu do ich dobrostanu, osiągnięć edukacyjnych i rozwoju osobistego” (*Wsparcie dla rodzin*, 2015). Szerokie i różnorodne obszary wsparcia kierowane do rodzinnych form pieczy zastępczej w zakresie organizacji dnia codziennego, prowadzenia poradnictwa psychologicznego, socjalnego, rodzinnego, pedagogicznego oraz prawnego dla rodzin zastępczych i dzieci w nich umieszczonych mają na celu pracę w zakresie ogólnego wsparcia, pomocy i poprawy ich funkcjonowania, socjalizacji dziecka oraz stworzenia relacji zaufania w rodzinie. Zmierzają także do redukcji stresu związanego ze zmianą miejsca pobytu dziecka, odzyskania przez dziecko wiary we własne możliwości, rozwoju zainteresowań i kreatywnych form spędzania czasu wolnego.

Analizując formy pomocy i wsparcia rodzinnej pieczy zastępczej w codziennym funkcjonowaniu oraz w sytuacjach trudnych, kryzysowych, warto także zwracać uwagę na podwyższenie kompetencji opiekunów zastępczych w zakresie rozwiązywania problemów dzieci, m.in.: radzenie sobie z traumą, agresją, zaniżonym poczuciem własnej wartości, odrzuceniem, a także wsparcie w budowaniu więzi w nowym środowisku, rozpoznawaniu własnych zasobów i ograniczeń. Konieczne jest wspieranie opiekunów z uwagi na zmieniającą się rzeczywistość i postęp technologiczny w obszarze np. doskonalenia obsługi komputera oraz przeciwdziałania zagrożeniom internetowym (cyberprzemoc), tworzenie oraz pozyskiwanie projektów skierowanych do rodzin zastępczych. Działania wspierające powinny mieć również charakter edukacyjny w formie spotkań, szkoleń, warsztatów, webinarów na rzecz rodzinnej pieczy zastępczej. Warto także ze szczególną uwagą przyjrzeć się problemom zgłaszanym przez opiekunów zastępczych w zakresie trudności emocjonalnych i edukacyjnych dotyczących dzieci i poszerzać możliwości wsparcia instytucjonalnego oraz osobowego w zależności od przyczyn problemów, a także sytuacji trudnych, kryzysowych pojawiających się w rodzinach.

Bibliografia

- Andrzejewski, M. (2012). Ewolucja pieczy zastępczej przez pryzmat nowych regulacji prawnych. *Teologia i Moralność*, 11. https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/5814/1/TiM_11_Andrzejewski_105-125.pdf
- Badora, S. (1998). *Uczucia i profesjonalizm. O formach opieki zastępczej*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie.
- Cudak, S. (2016). Problemy wychowawcze dzieci funkcjonujących w pogotowiu rodzinnym. *Pedagogika Rodziny*, 6(2), 97–106.
- Danecka, M., Kęska, A., & Płasek, R. (2018). *Dylematy pieczy zastępczej*. Instytut Studiów Politycznych PAN.
- Danecka, M., Matejek, J., & Mirosław, J. (2021). Dylematy rodzinnej pieczy zastępczej w czasie COVID-19 – analiza jakościowa. *Polityka Społeczna*, 565(4), 1–7.
- Domaradzki, P., & Krzyszkowski, J. (2016). *Wsparcie dziecka w rodzinie i pieczy zastępczej. Ujęcie praktyczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Gajewska, G.G. (2021). Piecza zastępcza w pandemii w percepcji osób zaangażowanych w jej sprawowanie. *Horyzonty Wychowania*, 20(53), 49–60.
- Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2020 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. (2021). gov.pl. <https://www.gov.pl/web/rodzina/informacja-rady-ministrow-o-realizacji-w-roku-2020-ustawy-z-dnia-9-czerwca-2011-r-o-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zastepczej>
- Jamrożek, M. (2005). *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze (Analiza longitudinalna)*. Wydawnictwo Uczelniane Wszechnica Świętokrzyska.
- Jamrożek, M., & Matyjas, B. (2006). Rodzina zastępcza. W: E. Różycka (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku* (s. 386–389). T. 5. Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Jadczak-Szumilo, T. (2018). *Zrozumieć, by chronić. Problemy psychologiczne dzieci adopcyjnych i w rodzinach zastępczych*. PARPA.
- Joachimowska, M. (2008). *Rodzicielstwo zastępcze. Idea – problemy – analizy – kompetencje*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Kawula, S. (1992). Pedagogiczne funkcjonowanie rodzin zastępczych. *Studia Pedagogiczne*, 58, 107–120.
- Kępski, C. (1991). *Dziecko sierocze i opieka nad nim w Polsce w okresie międzywojennym*. Wydawnictwo UMCS.
- Kolankiewicz, M. (2002). *Porzuceni i powierzeni trosce. Dom Małych Dzieci*. Wydawnictwo Śląsk.
- Kolankiewicz, M. (2020). Wsparcie rodziny i pieczy zastępcza kilka lat po wprowadzeniu nowej ustawy. W: M. Danecka (red.), *System pieczy zastępczej. Wybrane aspekty w ujęciu krajowym i międzynarodowym* (s. 81–110). ISP PAN.
- Kolankiewicz, M. (red.). (1998). *Zagrożone dzieciństwo. Rodzinne i instytucjonalne formy opieki*. WSiP.
- Konwencja o prawach dziecka Dz.U. 1991 nr 120 poz. 526. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19911200526/O/D19910526.pdf>
- Kowalski, W., & Dubis, M. (2015). Wprowadzenie w problematykę pieczy zastępczej. W: W. Kowalski, M. Dubis (red.), *Pieczka zastępcza: od wsparcia do usamodzielnienia* (s. 5–25). Wydawnictwo Naukowe WSEI.
- Krajewska, B. (2017). *Rodziny pomocowe jako forma wsparcia rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka. Przegląd Pedagogiczny*, 2, 125–135. <https://przegladpedagogiczny.ukw.edu.pl/archive/article/8/1/article.pdf>

- Krajewska, B. (2018). *Między pomocą społeczną, wsparciem a pieczę zastępczą*. Wydawnictwo Naukowe KATEDRA.
- Kusio, U. (1998). *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze. Studium socjologiczne na przykładzie Lublina*. Wydawnictwo UMCS.
- Luberadzka-Gruca, J., Wojtasińska, E., & Zmarzlik, J. (2013). *Kodeks Bezpiecznej Opieki w rodzicielstwie zastępczym*. Biuro Rzecznika praw Dziecka.
- Łuczak, E. (1994). Środowisko wychowawcze rodzin zastępczych. *Opieka, Wychowanie, Terapia*, 1, 13–18.
- Łuczynski, A. (2008). *Dzieci w rodzinach zastępczych i dysfunkcjonalnych*. Wydawnictwo KUL.
- Matejek, J. (2020). *Rodzinna piecza zastępcza. Teoretyczne aspekty funkcjonowania rodzin zastępczych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.
- Matejek, J., & Banach, M. (2013). Realizacja funkcji opiekuńczo-wychowawczych w rodzinach zastępczych. W: M. PISOŃOVÁ, D. SMETANOVÁ, M. KURUC (red.), *Dilema sociálnej pedagogiky: výchova alebo prostredie?* (s. 51–58). Vedecký zborník, Univerzita Komenského v Bratislave.
- Obwieszczenie Ministra Rodziny i Polityki Społecznej z dnia 28 lutego 2022 r. w sprawie wysokości kwot świadczeń przysługujących rodzinie zastępczej i prowadzącemu rodzinny dom dziecka oraz wysokości pomocy dla osoby usamodzielnianej M.P. 2022 poz. 292 (2022) (Polska). <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20220000292/O/M20220292.pdf>
- Pawłowska, R. (1987). Rola rodziny zastępczej w readaptacji dziecka osieroconego. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 9, 411–417.
- Raport NIK. (2011). *Funkcjonowanie placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz ich współdziałanie z innymi instytucjami na rzecz powrotu dzieci do wychowania w rodzinie*. NIK. <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/11/092/LSZ/>
- Raport NIK. (2020). *Opieka nad dziećmi w pogotowiach opiekuńczych i rodzinnych*. NIK. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,22712,vp,25411.pdf>
- Regulska, A. (2018). *Rodzina i piecza zastępcza nad dzieckiem w perspektywie zasady pomocniczości*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Różańska, E., & Tynelski, A. (1981). *Rodzina zastępcza jako forma opieki nad dzieckiem*. WSP w Kielcach.
- Ruszkowska, M. (2013a). *Diagnoza rodzin zastępczych w obliczu dylematów współczesności*. Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Ruszkowska, M. (2013b). *Rodzina zastępcza jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze*. Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Ruszkowska, M. (2019). Rodziny pomocowe – „martwy zapis” w ustawie czy realna pomoc pieczy rodzinnej. *Zeszyty Pracy Socjalnej*, 24(1), 13–22. <https://www.ejournals.eu/ZPS/2019/Numer-1/art/13902/>
- Sęk, H., & Cieślak, R. (2011). Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne. W: H. Sęk, R. Cieślak (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie* (s. 11–28). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Stelmaszuk, Z.W. (2000). Dziecko w rodzinie zastępczej. W: E. Milewska, A. Szymanowska (red.), *Rodzice i dzieci, psychologiczny obraz sytuacji problemowych* (s. 100–114). Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej.
- Szymańczak, J. (2016). Dzieci „odbierane” rodzicom – przyczyny umieszczania dzieci w pieczy zastępczej. *Analizy BAS*, 5(141), 1–7. BazEkon. pdf. <http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171421762>

- Trudności wychowawcze występujące często w rodzinach zastępczych.* (2011, 20 sierpnia). PCPR w Kolnie. <http://pcprkolno.pl/public/archiwum/pcprkolno.nazwa.pl/typowe-problemy/27-trudnoci-wychowawcze-wystupujce-czsto-w-rodzinach-zastpczych.html>
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich Dz.U. 2018 poz. 969 z późn. zm. (2018) (Polska).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej Dz.U. 2022 poz. 447 z późn. zm. (2022) (Polska).
- Walancik-Ryba, K. (2019). *Rodzina zastępcza. Uregulowania prawne a praktyka sądowa.* Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Węgiński, Z. (2006). *Opieka nad dzieckiem osieroconym. Teoria i praktyka.* Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Winogrodzka, L. (2007). *Rodziny zastępcze i ich dzieci.* Wydawnictwo UMCS.
- Wojtyczka, J., & Wilczek, J. (2020). Grupy wsparcia: rola, rodzaje, profity. W: P. Kaszubska-Dziergas, J. Tomczyk (red.), *Rodzicielstwo zastępcze – w poszukiwaniu modelu wsparcia i animowania współpracy środowiskowej* (s. 21–29). Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Wsparcie dla rodzin i opieka zastępcza – Sprawozdanie Rady Państw Morza Bałtyckiego 2015.* MRiPS. <https://archiwum.mriips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/opieka-zastepcza-nad-dzieckiem/wsparcie-dla-rodzin-i-opieka-zastepcza---sprawozdanie-rady-panstw-morza-baltyckiego-2015/>